

Eesti-Soome olümpiaad - 2011

1. Pool (12 punkti) Pool, mille sisemise osa raadius on r ja välimise osa raadius R , lebab horisontaalsel laual; pooli telg on horisontaalne. Kaalutu nõör on mähitud ümber pooli sisemise osa ja selle vaba ots moodustab horisondiga nurga α , vt joonist (nurk α võib olla ka negatiivne). Pooli inertsimoment on J ja mass — M . Järgnevas võite eeldada, et pool veereb laual ilma libisemata.

i) (2 p) Nööri vaba otsa tõmmatakse kiirusega u (paralleelselt nõöri vaba otsaga). Milline on pooli kiirus?

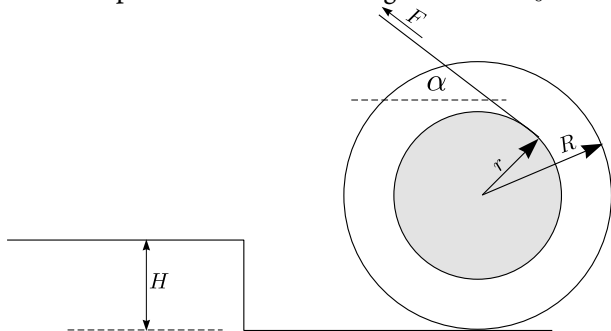
ii) (3 p) Olgu nüüd pool paigal ning rakendatagu nõöri vabale otsale jõud F (paralleelselt nõöri vaba otsaga). Milline on pooli telje kiirendus?

iii) (2 p) Kui suur peab olema hõõrdetegur μ (funktsioonina nurgast α) tagamaks, et pooli ja laua vahel ei toimu libisemist?

iv) (1,5 p) Nüüd vaatleme olukorda, kus pool jälle pöörleb, kuid poolile pole enam mähitud nõöri. Pool liigub kiirusega u ning pörkub vastu astet kõrgusega H (vt joonist); löök on absoluutselt plastne (mitte-elastne). Milline on pooli kiirus v vahetult peale lööki?

v) (1,5 p) Millise kiiruse w omandab pool siis, kui on juba astme peale veerenud? Oletage, et u omab sellist väärtust, et pool veereb astme peale ilma astme servaga kontakti kaotamata.

vi) (2 p) Kui kiirus u on liiga suur, $u > u_0$, siis hüppab pool üles ja kaotab vahepeal kontakti astme servaga. Määrake u_0 .

2. Kondensator (6 punkti) Ideaalne plaatkondensator omab plaate pindalaga A ja vahekaugusega d ning on laetud nii, et plaatidevahelises ruumis on elektriväli E .

i) (2 p) Määrake elektrivälja energia tihedus kondensaatori sees ning selle elektrivälja summaarne energia.

ii) (1,5 p) Millist jõudu on vaja rakendada plaatidele, et hoida need üksteisest lahus?

iii) (2,5 p) Nüüd sukeldatakse kondensator destilleeritud vette dielektrilise läbitavusega $\varepsilon = 80$; elektriväli plaatide vahel on endiselt E . Milline on hüdrostaatiline rõhk plaatide vahel, kui atmosfäärirõhk on p_0 ja veesamba rõhk on tühine?

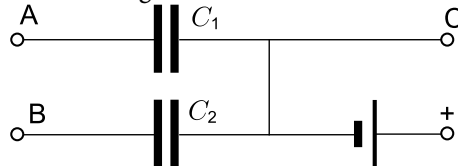
3. Laetud silinder (8 punkti) Dielektrilisest materjalist silinder raadiusega r kannab oma silindrilisel pinnal laengut pindtihedusega σ ja pöörleb ümber oma pikitelje nurkkiirusega ω .

i) (3 p) Määrake magnetinduksioon B silindri sisemuses. Märkus: soovi korral võite kasutada avaldist solenoidaalse pooli induktiivsuse jaoks, $L = \mu_0 N^2 S / l$, kus r on pooli raadius, l — pikkus ($l \gg r$), S — ristlõike pindala ja N — keerdude arv.

ii) (3 p) Radiaalne juhtiv traat ühendab silindri telge ja silindrilist pinda (ning pöörleb koos silindriga). Leidke traadi otste vahele tekkiv elektromotoorjõud (pinge) $\mathcal{E}$.

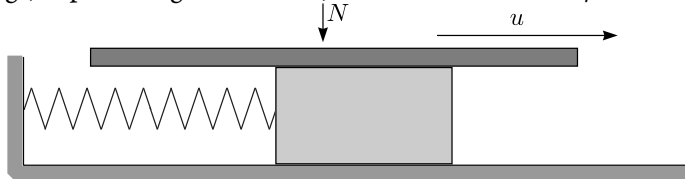
iii) (2 p) Oletagem, et silindri telge ja silindrilist pinda ühendav traat ei ole radiaalne, vaid omab suvalist kuju (siiski, ükski traadi osa ei ulatu silindri seest välja). Näidake, et $\mathcal{E}$ ei sõltu traadi kujust.

4. Must kast (10 punkti) Töövahendid: nelja väljundklemmiga must kast, voltmeeter, stopper. Musta kasti sees on kaks kondensatorit ja patarei, ühendatud nii, nagu näidatud joonisel. Mahtuvus $C_1 = (3400 \pm 400) \mu\text{F}$; tehke kindlaks, milline on mahtuvus C_2 ning hinnake mõõtemääramatust. Märkus: klemm “+” kujutab endast traati, mis on piisavalt pikk selleks, et ühendada seda kas klemmiga “A” või klemmiga “B”.

5. Pluatooniumi lagunemine (3 punkti) Pluatoonium on eba-stabiilne element: Pu^{239} aatom laguneb poolestusajaga $\tau_{1/2} = 24\,000$ aastat, tootes väiksemad aatomituumasid, mille hulgas on üks α -osake. Leidke α -osakeste voo tihedus (st ühikulist rist-lõiget ajaühikus läbivate osakeste arv) Pu^{239} -st tehtud plaadi pin-na läheduses. Plaadi paksus on $d = 1$ mm; selle laius ja pikkus on d -st hulga suuremad. Pluatooniumi tihedus $\rho = 19\,800$ kg/m³. Märkus: poolestusaeg on ajavahemik, mille jooksul laguneva aine hulk (möödetuna nt osakeste arvuga) väheneb kaks korda. Pu^{239} -aatomi mass on $m_0 = 3,84 \times 10^{-25}$ kg.

6. Viilikeel (9 punkti) Viiuli poogna liikumine paneb viiuli keele perioodiliselt võnkuma. Vaadeldagem selle protsessi lihtsustatud mudelit. Viiulikeel on elastne ja omab ka mingit massi, seetõttu võib viilikeele asendada klotsiga, mille mass on m , mis on vedru (jäikus k) abil kinnitatud liikumatu seina külge ja mis lebab libedal horisontaalpinnal (hõõre klotsi ja horisontaalpinna vahel puudub). Viiulipoogna asendame horisontaalse lauaga, mida surutakse konstantse jõuga N allapoole ning mis liigub vedru telje sihis konstantse kiirusega u , vt joonist. Plaadi ja klotsi vaheline seisuhõõrdetegur on μ_1 ning liughõõrdetegur $\mu_2 < \mu_1$. Seega, seni kuni plaat ei libise klotsi suhtes, on hõõrdetegur võrdne μ_1 -ga; niipea kui algab libisemine, väheneb see väärtuseni μ_2 .

i) (2 pts) Küsimuste (i) ja (ii) eeldagem, et plaadi kiirus u on palju väiksem klotsi maksimaalsest. Milline on klotsi maksimaalne kiirus $v_{\max}$ (maksimum leitud erinevate ajahetkede kiirusi võrreldes)?

ii) (2 p) Visandage kvalitatiivselt klotsi nihe funktsioonina ajast ja märkige graafikul klotsi olulisemate liikumisetappide (graafiku segmentide) kestvused.

iii) (1,5 p) Nüüd loobugem eeldusest, et u on väike. Visandage graafikul klotsi kiirus funktsioonina ajast.

iv) (2,5 p) Määrake klotsi võnkumisamplituud A .

v) (1 p) Millist tingimust (tugev võrratus, $\gg$ või $\ll$) peab rahuldama u , et võnkumised oleksid peaaegu harmoonilised?

7. Vaakumpirn (8 punkti) Uurigem seda kuidas saab tekitada vaakumi õõnsa klaasanuma (mida nimetame edaspidi tinglikult pirniks) sisse pumpamise teel. Olgu pirni ruumala V ning koosne-gu pump kolvist, mis liigub silindris ruumalaga αV , kus $\alpha \ll 1$. Pumpamine algab sellega, et kolbi tõmmatakse üles; kui rõhk si-

lindris saab väiksemaks rõhust pirnis, siis avaneb ventiil V_A (mis ühendab silindrit pirniga) ja jääb avatuks seni, kuni kolb liigub üles. Kui kolb on jõudnud ülemisse asendisse, siis see vabastatakse ning kolb hakkab allapoole liikuma; samal hetkel sulgub ventiil V_A . Seni kuni V_A on avatud võib rõhke silindris ja pirnis lugeda võrdseiks. Kui kolb liigub alla, siis rõhk silindris kasvab adiabaa-tiliselt kuni saab võrdseks välisrõhuga $p_0 = 10^5$ Pa; sellel hetkel avaneb teine ventiil V_B , mis laseb silindris oleva õhu sealt välja. Kui kolb on oma alumises asendis, siis on silindrist kõik õhk välja tõrjutud. Nüüd on kolb valmis uuesti üles tõstmiseks: ventiil V_B sulgub ning ventiil V_A avaneb, tähistades uue pumpamis-tsükli algust. Õhu pirnis võib lugeda isotermiliseks ja selle temperatuuri võrdseks välistemperatuuriga T_0 . Õhu adiabaadinäitaja $\gamma = c_p/c_v = 1,4$.

i) (2 p) Mitu pumpamistsükli N on vaja, et vähendada rõhku pir-nis väärtuselt $p = p_0$ väärtuseni $p = \beta p_0$, kus $\beta \ll 1$?

ii) (2 p) Milline on sellise pumpamise jooksul tehtav mehaaniline kogutöö (mis katab kõik N tsükli)?

iii) (2 p) Milline on silindrist väljuva õhu temperatuur pumpamis-protsessi lõppfaasis (kui rõhk pirnis on saanud võrdseks βp_0 -ga)?

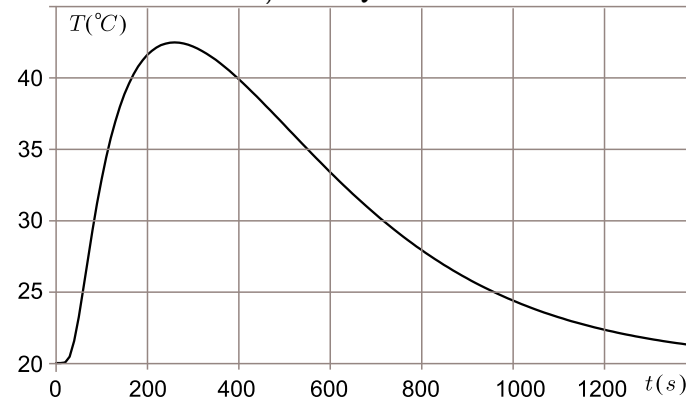
iv) (2 p) Kui tegutseda ülalkirjeldatud pumpamisskeemi kohaselt, siis toimub kolvi vabastamisjärgsel allaliikumisel märkimisväärne mehaanilise töo kadu. Sellist kadu saab vältida kui kasutada ka teist pumpa, mis töötab esimese pumbaga vastasfaasis: seda jõudu, mille tekitab kolbi allapoole lükkav välisõhu rõhk, saab üle kanda teisele pumbale ning kasutada seda kolvi üles tõmbamiseks. Mil-line on mehaaniline kogutöö niisugust optimeeritud pumpamis-meetodit kasutades?

8. Soojuseemaldi (6 punkti) Vaatleme soojuseemaldit, mis kujutab endast konstantse paksusega vaskplaati (paksus on hulga väiksem plaadi diameetrist d). Elektroonikakomponent on kinnita-tud vaskplaadile ning sellest teatud kaugusel asuvasse vaskplaadi punkti on kinnitatud temperatuurisensor. Võite eeldada, et soojusvoog (st võimsus pindalaühiku kohta) vaskplaadilt ümbritse-vasse õhku on võrdeline vaadeldava plaadipunkti ja õhu tempera-tuuride vahega (võrdetegur on konstantne üle kogu plaadi, kaa-sa arvatud see piirkond, kuhu on kinnitatud elektroonikakompo-nent).

i) (2 p) Elektroonikakomponent on eraldanud pikema aja jook-sul konstantset võimsust $P = 35$ W ja plaadi keskmine tempera-tuur on omandanud stabiilse väärtuse $T_0 = 49$ °C. Nüüd lülita-takse elektroonikakomponent välja ning plaadi temperatuur hak-kab langema; temperatuuri $T_1 = 48$ °C saavutamiseks kulub ae-ga $\tau = 10$ s. Leidke plaadi soojusmahtuvus C (ühikuks J/°C). Elektroonikakomponendi ja sensori soojusmahtuvused on tühi-

selt väikesed.

ii) (4 p) Nüüd on elektroonikakomponent olnud pikema aja jooksul välja lülitatud; ajahetkel $t = 0$ eraldub väga lühikese ajavahemiku jooksul teatav soojushulk Q . Joonisel ja tabelis on esitatud sensori registreeritud temperatuurid sõltuvusena ajast. Määrake eraldunud soojushulk Q .

t (s)	0	20	30	100	200	300
T (°C)	20,0	20,0	20,4	32,9	41,6	42,2
t (s)	400	600	800	1000	1200	1400
T (°C)	39,9	33,4	27,9	24,4	22,3	21,2

9. Murdumisnäitaja (10 punkti) Töövahendid: paks poolsilindri kujuline klaasplaat, klaasprisma, anum tundmatu vedelikuga, laserpointer, millimeeterpaber, joonlaud.

i) (5 p) Määrake poolsilindri kujulise klaasplaadi murdumisnäita-ja ja hinnake tulemuse määramatust.

ii) (5 p) Määrake tundmatu vedeliku murdumisnäitaja ja hinnake tulemuse määramatust.